

AGNIESZKA BRZOSKO-SERMAK

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Polska
Pedagogical University of Cracow, Poland

MONIKA PŁAZIAK

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Polska
Pedagogical University of Cracow, Poland

PIOTR TRZEPACZ

Uniwersytet Jagielloński, Kraków, Polska
Jagiellonian University, Cracow, Poland

Przemiany funkcji handlowych i usługowych centrum dzielnicy mieszkaniowej na przykładzie Krakowa-Nowej Huty

Transformation of Commercial and Services Functions of the Centre of a Large Housing District Based on the Example of Nowa Huta in Krakow

Streszczenie: Nowa Huta, która powstała w 1949 roku jako odrębne miasto, już po dwóch latach została przyłączona do Krakowa, stając się jedną z jego dzielnic. Od samego początku w okolicy placu Centralnego, zgodnie z zamierzeniami planistów, wykształciło się centrum Nowej Huty – obok centrum Krakowa najbardziej rozpoznawalne centrum (subcentrum / centrum dzielnicowe) tego miasta. W okresie socjalistycznym Nowa Huta, będąca składową Krakowa, dawała jednocześnie mieszkańcom poczucie odrębności, głównie poprzez rolę, jaką dla zaspokojenia ich potrzeb odgrywał pobliski kombinat metalurgiczny. W okresie transformacji społeczno-ekonomicznej rola tego kombinatu znacznie się zmniejszyła. Dzielnica pogrążyła się w kryzysie ekonomicznym i społecznym. Równocześnie rosła integracja przestrzenna i społeczna dzielnicy z resztą miasta. W Nowej Hucie, ze szczególnym uwzględnieniem jej centrum, zaobserwowano kryzys lokalnych funkcji handlowo-usługowych. Dotychczasowe unikalne funkcje centrum zaczęły się dewaluować. Mimo początków rewitalizacji miejsca obserwujemy systematyczny proces zaniku funkcji centralnych omawianego obszaru, chociaż jako element układu urbanistycznego i w świadomości mieszkańców oraz innych użytkowników nadal funkcjonuje on jako centrum Nowej Huty. Omawiane zjawisko utraty funkcji centralnych tej części dzielnicy powinno stanowić wyzwanie dla decydentów podejmujących działania związane z rozwojem miasta.

Abstract: Nowa Huta, which was founded in 1949 as a separate town, after 2 years was incorporated to Krakow, becoming one of its districts. In the very beginning, as intended by the planners, the centre of Nowa Huta was created around Plac Centralny. Alongside the centre of Cracow, it is the most recognizable centre (district centre) of the city. In the socialist period Nowa Huta, being a component of Cracow, gave its residents the feeling of autonomy, mainly due to the role of a nearby steelworks which played an important part in meeting their needs. In the period of the social-economic transformation the role of the factory was significantly reduced. The district fell into an economic and social crisis. At the same time, spatial and social integration of the district with the rest of the city became stronger. It was observed that Nowa Huta, particularly in its central part, was experiencing a crisis of local commercial and service functions. Previously unique functions of the centre started to devalue. In spite of the onset of revitalization of the place we are observing a systematic disappearance of the central functions of the area, although, it functions as the centre of Nowa Huta in terms of urban layout and in the awareness of the inhabitants and other users. Discussed phenomena

of the declining functions of this part of the district should be of great priority for policy makers undertaking the issues related to the development of the city.

Słowa kluczowe: centrum dzielnicy; centrum miasta; Kraków; Nowa Huta

Keywords: city centre; district centre; Krakow; Nowa Huta

Otrzymano: 10 stycznia 2017

Received: 10 January 2017

Zaakceptowano: 25 maja 2017

Accepted: 25 May 2017

Sugerowana cytacja / Suggested citation:

Brzosko-Sermak, A., Płaziak, M., Trzepacz, P. (2017). Przemiany funkcji handlowych i usługowych centrum dzielnicy mieszkaniowej na przykładzie Krakowa-Nowej Huty. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 31(2), 95–110. <https://doi.org/10.24917/20801653.312.7>

WSTĘP

Każde miasto podlega procesowi ciągłych przeobrażeń. Zmienia się jako całość, ale przeobrażeniom podlegają też poszczególne elementy miasta, jak i relacje między nimi. Jednakże w ramach tych przeobrażeń istniejąca ogólna struktura zagospodarowania przestrzennego miast jest z reguły elementem dość trwałym (Regulski, 1982). Również w przypadku Krakowa układ i wzajemne relacje centrum miasta i centrów (sub-centrów) dzielnicowych zostały w ciągu historii miasta trwale ukształtowane (Mydel, 1994; Zborowski, 2005). Każda spośród osiemnastu dzielnic administracyjnych Krakowa posiada swoje centrum dzielnicowe, które mieszkańcy mniej lub bardziej zgodnie potrafili wskazać.

Na tle centrów dzielnic Krakowa, oprócz centrum miasta znajdującego się w granicach Starego Miasta, wyraźnie wybija się centrum Nowej Huty. Funkcje centralne miejscowości podkreślają dominanty architektoniczne w postaci budynków o większej liczbie kondygnacji, jak też istnienie Palcu Centralnego i zbiegających się w jego kierunku ulic oraz nagromadzenie funkcji centralnych lub pozostałości w postaci symboli świadczących o istnieniu tych funkcji w przeszłości. Centrum Nowej Huty jako miejsce centralne dzielnicy nadal funkcjonuje w świadomości mieszkańców, dokładnie w granicach, w jakich wykształciło się już w latach pięćdziesiątych XX wieku. Jednak znaczenie tego miejsca dla dzielnicy i miasta zdecydowanie zmniejszyło się. Omawiany obszar przeżywa regres nie przestrzenny, lecz funkcjonalny, związany z zanikiem funkcji unikatowych.

CENTRUM MIASTA JAKO CENTRALNY OŚRODEK USŁUGOWY A SUBCENTRUM MIEJSKIE (DZIELNICOWE)

Centrum miasta w literaturze geograficznej i urbanistycznej definiowane jest zazwyczaj jako ośrodek usługowy najwyższego stopnia w danej jednostce lub zespole jednostek osadniczych. Dlatego za synonim centrum miasta przyjmuje się m.in. określenie „centralny ośrodek usługowy” (Nowakowski, 1990; Maik, 1997). Koncentrują się w nim obiekty usługowe i dyspozycyjne, tj. handlowe, gastronomiczne, rzemieślnicze, kulturalne, rozrywkowe i administracyjne. Obiekty te znajdują się na stosunkowo niedużej powierzchni, na obszarze zwartym i wyodrębnionym z terenów o wyraźnie innym sposobie użytkowania (np. mieszkaniowym lub przemysłowym), położonym w pobliżu głównego węzła komunikacyjnego danej jednostki osadniczej (Maliszowa, 1974).

Centrum miasta charakteryzuje wysoka aktywność gospodarcza i kulturalna użytkowników miasta i tutaj notuje się największą ich liczbę, wraz z natężonym ruchem pieszym (Mydel, 1991). To tutaj dochodzi też do najczęstszych kontaktów społecznych w przestrzeni miejskiej oraz intensywnej wymiany dóbr, usług i informacji, a także koordynowania pozostałych zdecentralizowanych funkcji miejskich (Nowakowski, 1990).

Pojęcie centrum miasta lub centralnego ośrodka usługowego utożsamiane jest często ze śródmieściem, definiowanym jako „historycznie wykształcona, centralna część miasta, charakteryzująca się przemieszaniem zwartej i intensywnej zabudowy mieszkaniowej (o wysokim na ogół standardzie) z obiektami usługowymi i administracyjnymi, występującymi najliczniej w tej części miasta, a często także z obiektami przemysłowymi” (Nowakowski, 1990: 8). Choć tak rozumiane śródmieście wydaje się pojęciem znaczeniowo szerszym niż centrum miasta.

W literaturze amerykańskiej centrum miasta (dużego ośrodka miejskiego delimitowanego jako funkcjonalny region miejski lub obszar metropolitalny) określane jest jako *central business district (CBD)* lub *core*, w literaturze brytyjskiej używa się wyminnie terminów: *city*, *central area*, *city center*, *town center*, natomiast w literaturze niemieckiej: *Stadt-Kern* i *Kern* (Boustedt, 1970 za: Zborowski, 2005; Holzner, 1972 za: Zborowski, 2005; Holzner, 1990 za: Zborowski, 2005; Maik, 1997).

Atrakcyjność centrum miasta jest zjawiskiem złożonym. Składa się na nią wiele elementów decydujących o sile przyciągania centrum w kontekście społeczno-kulturowym, ekonomicznym i użytkowym (tab. 1).

Tab. 1. Czynniki atrakcyjności centrum miasta

Lp.	Czynnik atrakcyjności	Rola w rozwoju centrum miasta
1.	Wielkość koncentracji funkcji dyspozycyjno-usługowych (centrowości), mierzona np. za pomocą m ² powierzchni całkowitej obiektów – zależy od rangi miasta w systemie sieci osadniczej i liczby mieszkańców	Zjawisku towarzyszy skupienie się użytkowników tych funkcji. Jest to podstawowy składnik wartości siły przyciągania centrum
2.	Różnorodność funkcji dyspozycyjno-usługowych (wielofunkcyjność)	Sprzyja możliwości załatwiania wielu spraw w jednym miejscu
3.	Unikatowość funkcji oraz związany z tym niepowtarzalny charakter lub standard obiektów	Wywołuje przeświadczenie użytkownika, że dana potrzeba może zostać zaspokojona (w ogóle lub na odpowiednim poziomie) tylko w tym miejscu
4.	Stopień przestrzennej koncentracji funkcji i stopień nasycenia przestrzeni funkcjami dyspozycyjno-usługowymi, wyrażony intensywnością zabudowy administracyjno-usługowej brutto	Wpływa na stopień minimalizacji komunikacji na obszarze centrum – im większa intensywność, tym krótsze drogi użytkowników
5.	Wartości formy przestrzennej (użytkowe, estetyczne, historyczne) – czynnik trudno wymierny, zależny w dużym stopniu od społeczno-kulturalnego poziomu użytkowników	Tworząc odpowiedni klimat społeczny, odgrywa rolę przyciągającą użytkowników
6.	Wartość biourbanistycznego środowiska człowieka – poczucie bezpieczeństwa, stopień ciszy lub hałasu, zabezpieczenie przed opadami lub zmianami temperatury	Tworząc odpowiedni komfort użytkowania, odgrywa rolę przyciągającą użytkowników

Źródło: opracowanie na podstawie: Nowakowski (1990)

W kategoriach społeczno-kulturowych centrum miasta stanowi obszar, na którym zachodzą podstawowe procesy społeczne: przekaz informacji, procesy poznawcze, realizacji społecznego prestiżu, selekcji, podejmowania decyzji, społecznej identyfikacji i integracji (Wallis, 1979).

Korzyści ekonomiczne, będące wynikiem przestrzennej koncentracji oraz centralnego położenia w systemie osadniczym usług i instytucji obsługujących ludność, można rozpatrywać z trzech punktów widzenia: 1) gospodarki miejskiej, 2) punktów usługowych i instytucji oraz 3) użytkowników. Miasto odnosi korzyści z ograniczenia liczby przejazdów i możliwości efektywniejszego systemu komunikacji, jak również z oszczędności w naziemnym i podziemnym wyposażeniu terenu oraz z możliwości wykorzystania tych samych obiektów do różnych celów. Korzyści placówek usługowych i instytucji wiążą się m.in. z możliwościami wspólnego użytkowania urządzeń komunalnych, transportu towarów i pracowników, utrzymania czystości, zabezpieczenia mienia, urządzeń socjalnych. Natomiast użytkownicy czerpią korzyści z ułatwionego dojazdu do punktów zlokalizowanych w pobliżu głównego węzła transportowego oraz dzięki bliskości usytuowania różnorodnych usług i instytucji. Korzyści te polegają zwłaszcza na oszczędności czasu, kosztów transportu i wydatkowanej energii (Nowakowski, 1990).

W sensie użytkowym korzyści, jakie daje centrum użytkownikowi, można określić w szerokim znaczeniu jako wygodę w eksploatacji. Wiąże się ona zwłaszcza z koncentracją odpowiednich urządzeń, co pozwala na załatwienie wielu spraw „w jednym miejscu i za jednym razem”. Jak pisze M. Nowakowski (1990), w centrum powinny znajdować się urzędnice i obiekty: 1) unikatowe (niepodzielne), wyspecjalizowane i często użytkowane przez dużą liczbę ludności oraz 2) niezajmujące dużych powierzchni i nieuciążliwe dla sąsiedztwa. Należy zaznaczyć, że urzędnice i obiekty unikatowe (niepodzielne) to takie, które występują jednokrotnie w skali danego systemu osadniczego (np. ratusz, filharmonia), albo też zespół urządzeń lub obiektów podobnych, stwarzający szczególną wartość polegającą na możliwości wyboru (np. kilka kin zlokalizowanych w pobliżu, sklepy tej samej branży). Choć oczywiście w centrum powinny znaleźć się też urzędnice i obiekty codziennego wykorzystania, zapewniające zaspokojenie podstawowych potrzeb (sklepy spożywcze, usługi gastronomiczne, służba zdrowia itp.).

W zachodnich modelach funkcjonalnego regionu miejskiego, ze względu na stopień koncentracji działalności centralnych, wyróżnia się zazwyczaj kilka centralnych ośrodków hierarchicznych: 1) centralny ośrodek usługowy, 2) ośrodki dzielnicowe, 3) ośrodki osiedlowe, 4) ośrodki sąsiedzkie, 5) ośrodki lokalne (Maik, 1997).

O ile centralny ośrodek usługowy odgrywa największą rolę w systemie usług miejskich ze względu na liczbę funkcji i rodzajów działalności – jest to swojego rodzaju węzeł miasta, w którym splatają się wszystkie widoczne i niewidoczne nici kontaktów lokalnych i ponadlokalnych – o tyle ośrodki dzielnicowe (subcentra miast) – zlokalizowane zazwyczaj na skrzyżowaniu głównych ulic dzielnicy – scalają życie społeczności dzielnicy, umożliwiając korzystanie z pewnych urządzeń i obiektów kulturalnych, handlowych i społeczno-rekreacyjnych. Oprócz sklepów branżowych znajduje się tutaj jeden lub kilka większych domów towarowych. Obszar wpływu ośrodka dzielnicowego obejmuje do około 100 tys. mieszkańców, a maksymalna odległość czasowa wynosi około 25 minut pieszo, co odpowiada 1,5 km (Vresk, 1977 za: Maik, 1997).

Znaczenie centrum Nowej Huty, będącego przedmiotem niniejszego opracowania, można porównać do znaczenia centralnego ośrodka dzielnicowego w przytoczonej powyżej pięciostopniowej hierarchii centrów według W. Maika (1997). Jednakże wśród osiemnastu dzielnic administracyjnych Krakowa, oprócz centrum miasta znajdującego się w granicach Starego Miasta, zdecydowanie jednoznacznie można wskazać jedynie jedno centrum dzielnicowe – centrum Nowej Huty (w mniejszym stopniu również rozpoznawalne centrum Podgórza w postaci Rynku Podgórskiego) (Chmielewski, Węclawowicz, Degórska, Bartoszczuk, Brzosko-Sermak, 2013).

Istnienie centrum Nowej Huty można przyrównać także do nowego centrum miejskiego nakreślonego w niektórych modelach regionu miejskiego dla Europy Środkowo-Wschodniej. Modele te, uwzględniając charakterystyczne dla miast tej części Europy strefy wielkich osiedli mieszkaniowych, zaznaczają istnienie nowego centrum miejskiego, położonego poza obszarem przedsocjalistycznej zabudowy, związanego z obsługą nowych osiedli (French, Hamilton, 1979 za: Zborowski, 2005; Werner, 1985 za: Zborowski 2005).

Niezależnie od tego, w jakie ramy modelowe spróbujemy wpisać centrum Nowej Huty, z całą pewnością jest to miejsce, które zaznaczyło się w historii nie tylko dzielnicy, ale i całego miasta. Odgrywało w przeszłości ważną rolę integrującą mieszkańców Nowej Huty, stając się jej symbolem. Jednak współcześnie zdecydowanie straciło na znaczeniu, w związku z licznymi przemianami, które zostaną omówione dalej.

CEL I METODOLOGIA OPRACOWANIA

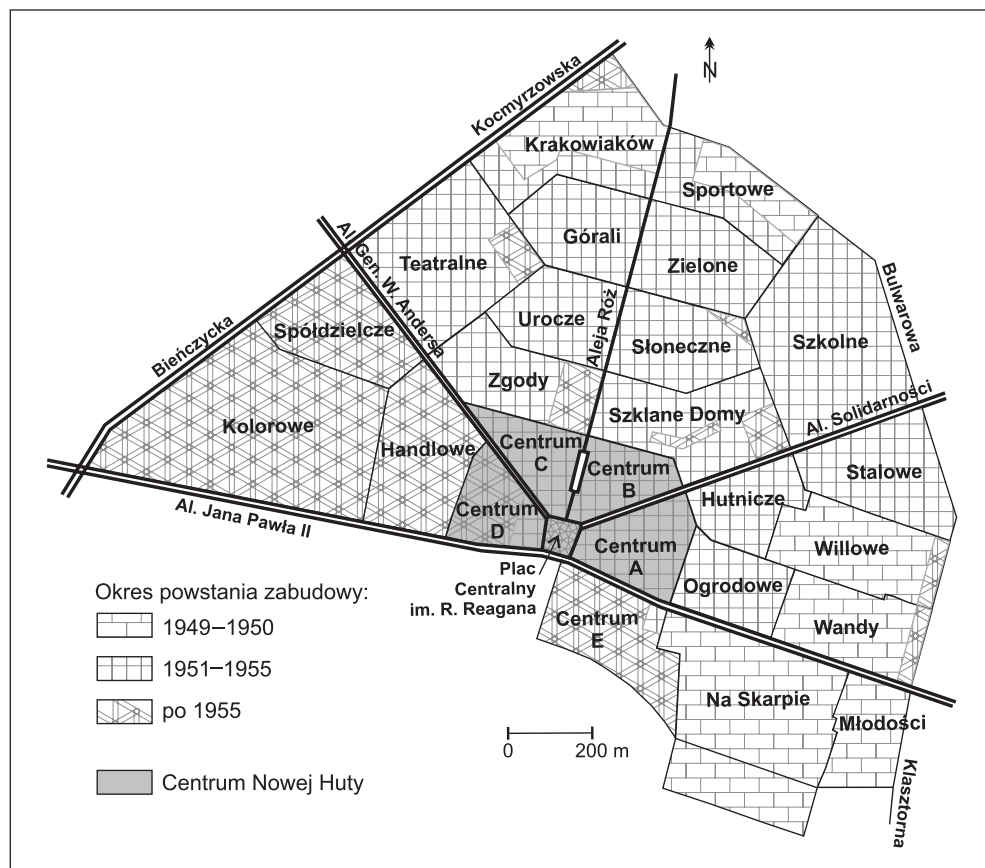
Zasadniczym celem opracowania była analiza przemian funkcjonalnych zachodzących po 1989 roku na terenie centrum dzielnicy Krakowa – Nowej Huty oraz identyfikacja czynników tych przemian. Cel zrealizowano w oparciu o analizę publikacji dotyczących stanu zagospodarowania przestrzennego Nowej Huty z różnych okresów jej funkcjonowania, rekonstruksji w terenie oraz inwentaryzacji aktualnych funkcji handlowych i usługowych.

Do zdefiniowania centrum miasta oraz centrum (subcentrum) dzielnicowego, a także umiejscowienia tych centrów w ujęciach modelowych, wykorzystano przede wszystkim opracowania W. Maika (1997), M. Nowakowskiego (1990), A. Wallisa (1979) i A. Zborowskiego (2005). Zagospodarowanie przestrzenne Nowej Huty i jej centrum oraz zachodzące na tym terenie przemiany kulturalne i w zakresie funkcji handlowych i usługowych omówiono z wykorzystaniem literatury przedmiotu, ze szczególnym uwzględnieniem publikacji autorstwa: W. Bieroń (1957), R. Dzieszyński, J.L. Franczyk (2006), Z. Górka (2005), M. Płaziak (2014), M. Płaziak i A.I. Szymańska (2014; 2015; 2016a; 2016b; 2016c) oraz Raportu końcowego ze spotkań konsultacyjnych dotyczących zmian w przestrzeni placu Centralnego i alei Róż (przygotowanego na zlecenie Wydziału Strategii i Rozwoju Urzędu Miasta Krakowa) (2009).

Określenia aktualnych funkcji handlowych i usługowych w centrum Nowej Huty dokonano na podstawie inwentaryzacji przeprowadzonej w najstarszej części Nowej Huty w pierwszej połowie 2015 roku przez autorów opracowania, przy współpracy ze studentami kierunku gospodarka przestrzenna Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.

Należy zaznaczyć, że w opracowaniu wyodrębniono funkcje handlowe z funkcji usługowych (usługi rozumiane jako trzeci sektor gospodarki). Taki zabieg autorzy

Ryc. 1. Zasięg przestrzenny najstarszej części Nowej Huty z zaznaczeniem jej centrum

Źródło: opracowanie własne, z wykorzystaniem: Salwiński, Sibila i in. (2008).

zastosowali w celu zaakcentowania znaczenia funkcji, jaką handel pełnił i nadal pełni w kształtowaniu się struktury usługowej omawianego obszaru, gdzie od początku funkcje handlowe zdecydowanie dominowały nad innymi rodzajami usług.

Za centrum Nowej Huty przyjęto najbliższe otoczenie placu centralnego (im. R. Reagana), czyli osiedla Centrum A, B, C i D – obejmujące właśnie plac Centralny oraz fragment alei Róż, ale z pominięciem osiedla Centrum E, które powstało dopiero w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku i jest oddalone przestrzennie w stosunku do pozostałych, jak również różni się stanem zagospodarowania przestrzennego – przypomina typowe osiedle mieszkaniowe z tamtego okresu (ryc. 1).

Za przyjęciem takich granic centrum przemawia nazewnictwo placu Centralnego oraz wymienionych osiedli, przybliżony czas powstania, jednolitość urbanistyczna, intencjonalność projektantów miasta odnośnie do utworzenia centrum właśnie w tym miejscu, jak również powszechność opinii mieszkańców Nowej Huty w odniesieniu do obszaru, jaki uważają za centrum dzielnicy (Raport końcowy..., 2009). Granice omawianego centrum nie zmieniły się od czasów powstania najstarszej części Nowej Huty do dzisiaj.

ZNACZENIE CENTRUM NOWEJ HUTY DLA DZIELNICY
W OKRESIE SOCJALISTYCZNYM

Nową Hutę zaczęto budować w 1949 roku. Początkowo funkcjonowała jako oddzielne miasto w najbliższym sąsiedztwie Krakowa, do którego została przyłączona w 1951 roku. Stając się dzielnicą Krakowa, stanowiła jednakże niemal oddzielny organizm, ze specyficzną strukturą przestrzenną i społeczną. Zamieszkała tutaj ludność prawie w całości napływowa, w dużej mierze wiejskiego pochodzenia. Nowa Huta powstała jako zaplecze mieszkaniowe dla pracowników budowanego od 1950 roku wielkiego kombinatu metalurgicznego. Z założenia miała być organizmem miejskim stanowiącym robotniczą i socjalistyczną przeciwwagę dla historycznego i inteligenckiego Krakowa.

Nowa Huta, powstając niemal 70 lat temu jako miasto oddzielne od Krakowa, zaplanowana została na około 100 tys. mieszkańców. Aktualnie liczba mieszkańców terenów popularnie zaliczanych do Nowej Huty jest ponad dwukrotnie wyższa niż zakładano. Zwyczajowo Nowa Huta identyfikowana jest bowiem jako spora część Krakowa i obejmuje następujące dzielnice miasta: XIV Czyżyny, XV Mistrzejowice, XVI Bieńczyce, XVII Grębałów, XVIII Nowa Huta. Jest to obszar zajmujący 326,8 km² (33,9% powierzchni Krakowa), na którym mieszka 204 103 osób (27,2% ludności Krakowa) (*Kraków w liczbach 2015, 2016*). Zatem współczesna dzielnica samorządowa nosząca oficjalnie nazwę Nowa Huta, oznaczona numerem XVIII, o powierzchni 65,5 km² (20% powierzchni Krakowa), z liczbą ludności około 55 966 osób (zaledwie 7,5% ludności Krakowa) (*Kraków w liczbach 2015, 2016*), stanowi jedynie fragment mentalnie i zwyczajowo pojmowanej Nowej Huty. Jest to obszar obejmujący 25 najstarszych osiedli Nowej Huty zlokalizowanych wokół placu Centralnego im. R. Reagana oraz tereny kombinatu metalurgicznego, jego najbliższego otoczenia, jak również okolicznych osiedli mieszkaniowych o charakterze wiejskim.

Jak napisano wcześniej, Nowa Huta powstała w głównej mierze jako zaplecze mieszkaniowe dla pracowników kombinatu i ich rodzin. Funkcjom mieszkaniowym od samego początku towarzyszyły obiekty handlowe i usługowe. O ile funkcje mieszkaniowe zlokalizowano jako nieduże bloki wielorodzinne w centrach osiedli (wraz z towarzyszącymi obiektami oświatowymi i kulturalnymi), o tyle funkcje handlowe i usługowe umiejscowiono na zewnątrz osiedli, zazwyczaj w parterach budynków wzdłuż najważniejszych ciągów komunikacyjnych. W Nowej Hucie handel, a w mniejszym stopniu usługi, od początku rozwijał się dość dynamicznie. Charakterystyczna była specjalizacja sklepów, które powstawały zgodnie z określonym przeznaczeniem (np. sklepy odzieżowe, tekstylne, obuwnicze, sportowe, papiernicze, księgarnie, sprzętu AGD, metalowe, mięsne, spożywcze i inne), a ich zaopatrzenie było jak na tamte czasy stosunkowo dobre, w porównaniu z pozostałą częścią Krakowa, co stanowiło element ówczesnej polityki. Często mieszkańcy Śródmieścia przyjeżdżali właśnie do Nowej Huty, aby dokonać zakupów. Oprócz sklepów handlu detalicznego i punktów usługowych rozwijały się dwa place targowe: najpierw Mogiński Plac Targowy (znajdujący się w osiedlu Wandy), a później także Bieńczycki Plac Targowy (przy ul. Kocmyrzkowskiej), oferujące płody rolne sprzedawane przez mieszkających w pobliżu miasta rolników (Płaziak, 2014; Płaziak, Szymańska, 2014; Płaziak, Szymańska, 2015; Płaziak, Szymańska, 2016a; Płaziak, Szymańska, 2016b; Płaziak, Szymańska, 2016c).

Według przewodnika po Nowej Hucie z 1957 roku, na terenie dzielnicy sieć punktów handlowych i usługowych, ciągle „nienadążająca za wzrastającymi potrzebami”,

obejmowała 76 sklepów spożywczych i punktów zbiorowego żywienia oraz 60 sklepów branży przemysłowej (Bieroń, 1957; Płaziak, 2014). Struktura handlu i usług była zróżnicowana. W przeważającej większości działalności handlowe i usługowe stanowiły własność państwa, przy czym w 1965 roku aż 54 sklepy należały do PSS Społem Nowa Huta. Pomimo trudnych warunków dla indywidualnej inicjatywy rozwijało się jednak w tamtych czasach w ograniczonym stopniu rzemiosło prywatne, powstawały pojedyncze punkty usług szewskich (w piwnicach bloków mieszkaniowych) i krawieckich, zakłady fryzjerskie i popularne wtedy usługi magła (Dzieszyński, Franczyk, 2006; Płaziak, 2014).

Reprezentacyjne funkcje handlowe, usługowe i kulturalne skupiały się w centrum Nowej Huty, czyli w osiedlach wokół placu Centralnego (aktualnie są to osiedla: Centrum A, Centrum B, Centrum C i Centrum D wokół placu Centralnego im. R. Reagana). W latach 1954–1991 działał Klub Międzynarodowej Prasy i Książki (EMPiK), który mieścił się w dużym lokalu kawiarniano-prasowym w osiedlu Centrum D. Odbывały się tam imprezy kulturalne, wernisaże i spotkania z twórcami (Dzieszyński, Franczyk, 2006; Płaziak, 2014). Przy placu Centralnym działała największa w Nowej Hucie księgarnia (wówczas „Dom Książki”, później „Skarbnica”), a obok znajdował się duży sklep papierniczy (osiedle Centrum C), a także sklep z rękodziełem ludowym „Cepelia”, sklepy jubilerski i tekstylny (osiedle Centrum B), funkcjonował Dom Mody Polskiej z luksusowymi ubraniami przyciągającym klientki z całego Krakowa, sklep obuwniczy i cukiernia „Markiza” (osiedle Centrum A), restauracje: słynna „Stylowa” (od 1956 roku) i „Arkadia” (w latach 1958–1991) – dwupoziomowa, na 300 osób, słynąca z bali sylwestrowych i okolicznościowych imprez nowohuckich zakładów pracy (obie w pobliżu placu Centralnego w alei Róż). Znajdował się tam również popularny coctail-bar i sklep nabiałowy (Centrum C), duża kwiaciarnia i sklep filatelistyczny (Centrum D). Na osiedlu Centrum B w 1952 roku otwarto popularne „Delikatesy”. W niedalekim sąsiedztwie (aktualnie osiedle Centrum E) działało w latach 1958–1992 duże kino „Światowid”. Natomiast od 1983 roku w pobliżu placu Centralnego funkcjonować zaczęło Nowohuckie Centrum Kultury (NCK), z bogatą ofertą kulturalną, służącą nie tylko nowohucianom, ale całej społeczności Krakowa do dzisiaj (Dzieszyński, Franczyk, 2006; Płaziak, 2014).

Lokalizacja funkcji handlowych i usługowych rozchodziła się od centrum promieniście, wzdłuż ulic zbiegających się w centrum, łącznie z funkcjami administracyjnymi – przykładowo w osiedlu Zgody funkcjonowała Dzielnicowa Rada Narodowa (zamieniona później na biura Urzędu Miasta Krakowa, funkcjonujące tam do dzisiaj) oraz Komenda Dzielnicowa MO (aktualnie jest tam komisariat policji) i remiza straży pożarnej wraz ze Szkołą Aspirantów PSP (działające do teraz). W pobliskim Parku Ratuszowym zgodnie z projektem miasta Nowa Huta miał nawet powstać ratusz miejski, nigdy jednak do realizacji nie doszło, pozostała jedynie nazwa parku.

Ówczesne życie dzielnicy tętniło zwłaszcza wzdłuż dwóch największych arterii komunikacyjnych: alei Lenina (dzisiaj aleja Solidarności) – prowadzącej do centrum administracyjnego kombinatu metalurgicznego, oddalonego o około 2 km od placu Centralnego, oraz ulicy Rewolucji Kubańskiej (aktualnie aleja Jana Pawła II), przy których wybudowano pierwsze osiedla nowohuckie, których późniejsze nazwy miały podkreślać funkcje dzielnicy, jak też osiedli, oraz ówczesną młodość i imperatyw mieszkańców, np. osiedla: Hutnicze, Stalowe, Młodości i Szkolne.

Osiedla zlokalizowane wokół placu Centralnego wyróżniały się spośród pozostałych poprzez wybudowanie tam bloków mieszkalnych nieco wyższych i bardziej

monumentalnych, z większymi zdobieniami fasad, niż w pozostałych osiedlach, z lokalami użytkowymi w parterach bardziej przestronnymi i z oszklonymi witrynami. Centralność miejsca podkreślały liczne kolorowe neony reklamujące funkcje handlowo-usługowe, wraz z zainstalowanym w 1974 roku na jednym z bloków zegarem świetlnym – wieloletnim symbolem centrum, wyznaczającym miejsce spotkań mieszkańców „pod zegarem”.

Plac Centralny był ważnym punktem na mapie komunikacyjnej ówczesnej Nowej Huty – miejscem przesiadkowym pracowników kombinatu (największego ówczesnego pracodawcy w dzielnicy), a wraz z otoczeniem, zwłaszcza z reprezentacyjną aleją Róż i jej zadbaną zielenią – ważnym miejscem życia codziennego mieszkańców, ich spotkań oraz uroczystości państwowych (związanych z usytuowaniem tam pomnika Lenina).

PRZEMIANY W NOWEJ HUCIE I JEJ CENTRUM PO 1989 ROKU

Rok 1989 przyniósł zmiany ustrojowe i społeczno-ekonomiczne w Polsce, dał również początek istotnym zmianom w Nowej Hucie. Symbolem przemian w dzielnicy stało się m.in. obalenie pomnika Lenina, który przez 16 lat stanowił dominantę alei Róż w pobliżu placu Centralnego. Obok pozytywnych aspektów ówczesnych przemian, jak demokratyzacja życia i pojawienie się samorządności oraz wzrost liczby podmiotów gospodarczych, pojawiły się różnorakie problemy, głównie za sprawą utraty dotychczasowego głównego pracodawcy – kombinatu metalurgicznego, w którym zatrudnienie spadło drastycznie, z około 40 tys. w latach siedemdziesiątych XX wieku do 29 tys. na początku transformacji, aż do zaledwie około 3 tys. aktualnie (Górka, 2005; Biniek, 2009; Płaziak, 2014). Sprywatyzowana huta popadła w poważne kłopoty finansowe, znacznie zmniejszyła produkcję i liczbę zatrudnionych. Spowodowało to wysoki poziom bezrobocia wśród mieszkańców Nowej Huty, którzy musieli odnaleźć się w nowych realiach gospodarczych. Funkcja dzielnicy z typowo przemysłowo-mieszkaniowej zaczęła się zmieniać w kierunku większego udziału funkcji usługowych przy ograniczeniu przemysłowych. Zmniejszyła się wielkość zatrudnienia pracowników nie tylko w kombinacie, ale też w zakładach tytoniowych oraz cementowni, wzrosła natomiast liczba prywatnych podmiotów gospodarczych, głównie w zakresie handlu i usług.

Przemiany w sferze handlowo-usługowej, wynikające z prywatyzacji sklepów, polegały zwłaszcza na wymianie dotychczasowych asortymentów na inne – związane z nowymi potrzebami przeobrażającej się społeczności. Wiele sklepów w Nowej Hucie uległo degradacji – słynne dawniej sklepy branżowe zamieniono na sklepy spożywcze lub inne, sprzedające różnicowane, choć niewyszukane, towary codziennego użytku, a te, które utrzymały specjalizację, straciły na prestiżu. W centrum zlikwidowano elegancki sklep Mody Polskiej, a w opuszczonym lokalu przez długi czas funkcjonował sklep z używaną odzieżą, co – jak podkreślali mieszkańcy dzielnicy – było namacalnym dowodem upadku tej części miasta. Znacznie później lokal został zajęty przez międzynarodową sieć drogerii. Zlikwidowano słynny sklep muzyczny w osiedlu Centrum B, którego istnienie wydawało się mieszkańcom oczywiste ze względu na funkcjonującą w sąsiedztwie placu Centralnego szkołę muzyczną. Jak się okazało, zabrakło jednak klientów. W ostatnich latach z powodów ekonomicznych zamknięto również Skarbnicę – jeden z najważniejszych symbolów placu Centralnego, a jej miejsce zajął sklep-piekarnia. Od dawna nie istnieje również opisywany powyżej Międzynarodowy Klub Prasy i Książki, a w słynnej niegdyś Cepeli pozostały funkcje sklepu z rzemiosłem ludowym,

lecz na niewielkim fragmencie – pozostała część sklepu zajęła sprzedaż usług telefonii komórkowej. Zniknęły z najbliższego otoczenia placu Centralnego lokale restauracyjne, kawiarnie i cukiernie, z wyjątkiem kultowej restauracji „Stylowa”, która nie pełni już miejsca spotkań mieszkańców, a raczej stanowi atrakcję turystyczną jako relikht minionej epoki.

W 1990 roku na terenie Nowej Huty otwarto jeden z największych wtedy w Polsce bazarów – „Tomex”, który – ze swoim niekontrolowanym rozprzestrzenianiem się do około 700 punktów handlowych i 2 tys. podmiotów gospodarczych w okresie po 2000 roku (Dzieszyński, Franczyk, 2006) – stanowił dowód żywiołowego odzewu na zaspokojenie nowych i rosnących potrzeb konsumentów okresu transformacji, przybyszających tutaj nie tylko z Nowej Huty, ale i całego Krakowa oraz okolicznych miejscowości.

W latach dziewięćdziesiątych XX wieku dzielnica zaczęła się gwałtownie starzeć demograficznie, zwłaszcza jej najwcześniej wybudowana część składająca się z 25 osiedli skoncentrowanych wokół placu Centralnego. Towarzyszyło temu powolne niszczenie tkanki miejskiej, bloków, ulic, chodników, skwerów i placów zabaw, które nie były odnawiane ze względu na brak środków i zapomnienie tego miejsca przez władze miejskie.

Na opisane wyżej zjawiska okresu transformacji nałożyły się przejawy globalizacji, docierającej od około połowy lat dziewięćdziesiątych XX wieku również do Nowej Huty. Pojawiły się w Nowej Hucie, zwłaszcza w okolicy jej centrum, siedziby zagranicznych banków, punkty sprzedaży usług telefonii komórkowej i zagraniczne sklepy sieciowe. Natomiast wokół Nowej Huty i na jej obrzeżach w kierunku centrum Krakowa powstały sklepy wielkopowierzchniowe, które stały się dużą konkurencją dla lokalnych sprzedawców (Płaziak, Szymańska, 2016a).

SYTUACJA CENTRUM NOWEJ HUTY PO 2000 ROKU

Systematyczna integracja Nowej Huty z Krakowem i równoczesne ograniczenie wpływu na jej rozwój głównego pracodawcy – kombinatu, w okresie transformacji wpłynęły na rozluźnienie związków przedsiębiorstwo – mieszkańcy. W związku z taką sytuacją nasiliły się i rozwinęły kontakty mieszkańców Nowej Huty z centrum Krakowa, jako miejscem pracy, edukacji i rozrywki.

Plac Centralny pozostał ważnym węzłem komunikacji miejskiej – punktem przesiadkowym, ale już nie tyle dla pracowników kombinatu, co raczej dla osób udających się do centrum Krakowa. Choć funkcję tę przejęły w znacznym stopniu ronda Kocmyrzowskie i Czyżyńskie. Należy zaznaczyć, że Rondo Kocmyrzowskie wraz z najbliższym otoczeniem pretenduje do stania się realnym centrum Nowej Huty. To tutaj w ciągu dnia jest bardziej gwarno niż na placu Centralnym, wiele osób odwiedza pobliski plac targowy w Bieńczycach oraz plac targowy „Tomex”, by następnie udać się do pobliskiego centrum handlowego „Czyżyny”, mieszczącego m.in. sklepy wielkopowierzchniowe Carrefour i Leroy Merlin. Pobliskie osiedla tak zwanej „nowszej części Nowej Huty” skupiają znacznie większą liczbę mieszkańców niż osiedla otoczenia placu Centralnego. W nowszej części zlokalizowano bowiem w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku duże bloki mieszkaniowe. Wciąż znajdują się tam tereny dogodne pod budowę nowych bloków, które ciągle powstają (np. w sąsiedztwie CH „Czyżyny”).

W latach dziewięćdziesiątych XX wieku atrakcyjność placu Centralnego, wraz z otaczającymi go osiedlami i aleją Róż, dla mieszkańców Nowej Huty znacznie osłabła. Jak pokazały badania z 2009 roku (Raport końcowy..., 2009), wśród mieszkańców

panuje opinia, że oficjalnie Nowa Huta posiada oczywiście swoje centrum w postaci powszechnie rozpoznawalnego placu Centralnego i alei Róż, jednakże jest to raczej centrum o charakterze nominalnym, urbanistycznym, a nie realne centrum życia społecznego. Miejsce to przestało odgrywać swoją rolę centralności poprzez brak unikatowych i luksusowych punktów handlu i usług. Zamiast dawnych specjalistycznych sklepów i punktów usługowych pojawiły się tam sklepy i usługi związane z zaspokajaniem podstawowych i codziennych potrzeb mieszkańców: sklepy spożywcze, piekarnie, apteki, sklepy z używaną odzieżą lub obiekty powodujące unifikację przestrzeni, takie jak: siedziby banków i sklepy sieciowe.

Degradacja centrum Nowej Huty nastąpiła zapewne na skutek wspomnianej integracji dzielnicy z resztą miasta. Mieszkańcy zaczęli wykorzystywać atrakcyjność centrum Krakowa, a to, co oferowała Nowa Huta wraz z jej centrum, przestało być dla nich wystarczające. Na to zjawisko nałożył się proces demograficznego starzenia się mieszkańców. Wielu z nich, wchodząc w podeszły wiek, stało się odbiorcami innych niż dawniej towarów i usług. Stąd lawinowy wzrost w najstarszej części Nowej Huty liczby aptek, sklepów z tanią lub używaną odzieżą, sklepów z tanimi produktami niskiej jakości (Płaziak, 2014).

Spadek atrakcyjności centrum Nowej Huty powoduje dalszy jego regres w postaci kolejnych odpływów tutejszych funkcji centralnych (m.in. w ostatnim czasie zlikwidowano tutaj jedyną w Nowej Hucie wielobranżową księgarnię), co nie sprzyja lokalizacji nowych sklepów i usług o takim charakterze. Pojawiają się ciągle nowe działalności, ale nie świadczą one o centralności miejsca, raczej są związane z codzienną egzystencją mieszkańców – działalności takie lokalizowane mogą być w każdym innym miejscu, to: sklepy spożywcze i mięsne, piekarnie i cukiernie, sklepy wielobranżowe i odzieżowe, kioski warzywnicze, apteki, komisje, zakłady fryzjerskie i kosmetyczne, usługi medyczne, bary, usługi kredytowe i ubezpieczeniowe oraz bankowe i inne (tab. 2).

Tab. 2. Przeważające funkcje handlowe i usługowe w centrum Nowej Huty (osiedla: Centrum A, B, C i D) w połowie 2015 roku

Punkty handlowe	Liczba obiektów
sklepy spożywcze, mięsne, piekarnie i cukiernie	17
sklepy wielobranżowe	13
sklepy odzieżowe (z nową odzieżą), obuwnicze	9
sklepy warzywnicze (kioski warzywnicze)	7
apteki	6
sklepy z używaną odzieżą, komisje	4
kioski z prasą	4
sklepy medyczne	4
kwiaciarnie	2
sklepy z artykułami budowlanymi, metalowymi	2
sklepy z artykułami dla dzieci	2
pralnie	2

Punkty usługowe	Liczba obiektów
zakłady fryzjerskie, gabinety kosmetyczne i odnowy biologicznej, solaria	11
lekarze, przychodnie lekarskie	9
restauracje, bary, mała gastronomia	7
parabanki, usługi kredytowe, lombardy	6
usługi ubezpieczeniowe	6
banki	5
stomatolog	3
optyk	3
pośrednictwo nieruchomości	3
usługi fotograficzne	2
usługi telefonii komórkowej	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie inwentaryzacji

Jak wykazały inwentaryzacja i rekonesans w terenie, w centrum Nowej Huty można znaleźć obiekty handlowe i usługowe odpowiadające typowemu centrum dzielnicowemu. Na podstawie porównawczych inwentaryzacji w innych centrach dzielnicowych Krakowa (przeprowadzonych ze studentami kierunku gospodarka przestrzenna Instytutu Geografii Uniwersytetu Pedagogicznego) stwierdzono bardzo podobną strukturę oferty handlowo-usługowej w tychże centrach i centrum Nowej Huty. Świadczy to o kurczeniu się oferty centrum Nowej Huty. Mimo funkcjonowania tego centrum w niezmienionych granicach obserwuje się systematyczny zanik funkcji unikatowych, które w przeszłości przybliżały centrum Nowej Huty raczej do centrum miasta niż centrum dzielnicowego.

W porównaniu ze stanem z przeszłości brakuje tutaj obiektów unikatowych, niepodzielnych, wysoce wyspecjalizowanych, które – jak pisał M. Nowakowski (1990) – stanowią o konstytucji centrum, dają możliwość załatwienia danej sprawy lub aktywności „tylko tutaj”. W przeszłości funkcję tę spełniały wspomniane obiekty o charakterze usługowo-kulturalnym, jak Klub Międzynarodowej Prasy i Książki (EMPiK), księgarnia „Skarbnica” czy kilka eleganckich restauracji, właśnie o charakterze unikatowym w skali dzielnicy. Aktualnie spośród tego rodzaju obiektów jedynie w osiedlu Centrum C znajduje się siedziba straży miejskiej, a w najbliższym sąsiedztwie, jednakże już poza ścisłym centrum, funkcjonują Nowohuckie Centrum Kultury (aleja Jana Pawła II), biura Urzędu Miasta Krakowa, komisariat policji oraz siedziba straży pożarnej (osiedle Zgody), Zespół Państwowych Szkół Muzycznych im. Mieczysława Karłowicza i czterogwiazdkowy hotel (Centrum E).

Po 2000 roku zaznaczyły się w centrum Nowej Huty przejawy ożywienia. Najstarsza część dzielnicy w najbliższym otoczeniu placu Centralnego została objęta ochroną konserwatorską. Uznano zatem oficjalnie dziedzictwo urbanistyczne tego miejsca za rzadki w Polsce przykład socrealistycznego układu zabudowy. Odnawiane są elewacje bloków mieszkalnych (głównie jednak z inicjatywy mieszkańców we wspólnotach mieszkaniowych), a także place zabaw i skwery (Raźniak, Brzosko-Sermak, 2014). Od 2008 roku wdrażany jest program rewitalizacji „starej” Nowej Huty (Lokalny program rewitalizacji..., 2008). Ożywienie widoczne jest w sferze kulturalnej – podejmowane są przedsięwzięcia, które na stałe wpisały się w wizerunek dzielnicy. Odbywają się tutaj

koncerty i festiwale filmowe w alei Róż, koncerty muzyki poważnej w ramach festiwalu „Sacrum Profanum” na terenie kombinatu, szeroka jest kulturalno-społeczna działalność Nowohuckiego Centrum Kultury i Ośrodka Kultury im. C.K. Norwida, gdzie działa kino „Sfinks” wraz z dyskusyjnym klubem filmowym, ambitne są przedstawienia niszowego Teatru Łaźnia Nowa w osiedlu Szkolnym, ciekawie przedstawia się działalność oddziału Muzeum Historycznego Miasta Krakowa – Dzieje Nowej Huty – z ideą muzeum rozproszonego w osiedlu Słonecznym i inne inicjatywy.

Symptomy rewitalizacji w zakresie kultury, przejawiające się w samym centrum dzielnicy lub w niedużej od niego odległości, z pewnością sprzyjają utrzymaniu w omawianym miejscu funkcji centralnych dzielnicy. Wydaje się, że wraz z rewitalizującymi się w tym miejscu funkcjami kulturalnymi nie nastąpiła jednoczesna rewitalizacja funkcji usługowych integrujących lokalną społeczność. Jak pokazały dotychczasowe badania, w centrum Nowej Huty najbardziej brakuje miejsc spotkań w postaci kawiarni, restauracji, cocktail-barów, oferujących usługi na wysokim poziomie w lokalach o przyjemnej i nowoczesnej/modnej atmosferze, czyli takich, jakie nowohucianie znajdują w olbrzymim wyborze w centrum Krakowa (Raport końcowy..., 2009; Brzozko-Sermak, Płaziak, Węclawowicz, 2011). Odnowienie nawierzchni i zagospodarowania placu Centralnego i pobliskiej części alei Róż nie przyniosło zadowalających efektów. W alei Róż stworzono pustą przestrzeń, odpowiadającą technicznie organizacji różnego rodzaju imprez masowych, jak koncerty czy kino plenerowe, jednak niezbyt atrakcyjną dla użytkowników, którzy mogliby tam spędzać swój wolny czas, spotykać się. W przeszłości było to miejsce o charakterze małego parku, z zielenią i ławeczkami, chętnie odwiedzane przez mieszkańców. Nie wykorzystano zatem potencjału tego miejsca jako przestrzeni publicznej.

PODSUMOWANIE

Aby centrum dzielnicowe, podobnie jak centrum miasta, w pełni odgrywało swoją rolę w przyciąganiu użytkowników, musi posiadać zestaw obiektów i urządzeń unikatowych, niewystępujących w innych częściach miasta, lub też musi posiadać znaczne nagromadzenie urządzeń i obiektów o charakterze instytucjonalnym, kulturalnym, handlowym i usługowym. Daje to możliwość załatwienia określonych spraw „jedynie w tym miejscu” lub dokonania kilku aktywności „za jednym razem”. W przypadku centrum dzielnicowego nagromadzenie obiektów unikatowych jest jednak znacznie mniejsze niż w przypadku centrum miasta.

Centrum Nowej Huty w przeszłości odgrywało rolę centrum dzielnicowego o rozszerzonym charakterze, nagromadzenie obiektów i funkcji unikatowych było większe niż w przypadku innych centrów dzielnicowych, co przybliżało funkcję tego centrum do centrum miejskiego. Po części związane było to z założeniami planistycznymi tego miejsca oraz z funkcjonowaniem Nowej Huty, która – mimo że była dzielnicą Krakowa – wykazywała sporo cech odrębności, co było wynikiem ówczesnej polityki oraz funkcjonowania dużego zakładu przemysłowego integrującego mieszkańców dzielnicy. W okresie transformacji ustrojowej po 1989 roku nastąpiło rozluźnienie związków mieszkańców z podupadającym zakładem metalurgicznym, przy jednoczesnej przyspieszonej integracji dzielnicy z resztą miasta, przejawiającej się w rozwoju przestrzennym dzielnicy, ale też we wzroście częstości dojazdów do pracy, szkół i miejsc rozrywki nowohucian do centrum Krakowa.

Wraz z tymi zjawiskami Nowa Huta i jej centrum zaczęły podupadać, nastąpił proces starzenia demograficznego mieszkańców oraz degradacja tkanki miejskiej. Symptomy rewitalizacji po 2000 roku przyniosły pewne ożywienie, jednakże upadek funkcji handlowo-usługowych jest tutaj obserwowany nadal. Maleje systematycznie liczba obiektów unikatowych, charakterystycznych dla centrum miejskiego, a rośnie udział punktów handlowo-usługowych zaspokajających codzienne potrzeby mieszkańców. Jednocześnie bardziej tętniące życiem i przyciągające użytkowników (choć również jedynie w związku z codziennymi sprawunkami) wydaje się być otoczenie Ronda Kocmyrzowskiego z przyległymi dwoma placami targowymi i dużym centrum handlowym ze sklepami wielkopowierzchniowymi.

Można zidentyfikować następujące przyczyny przemian centrum Nowej Huty prowadzących do dewaluacji obiektów i funkcji unikatowych:

1. Oddziaływanie centrum Krakowa – najatrakcyjniejszego ośrodka handlowo-usługowego i kulturalnego miasta, wpływającego drenująco na szereg funkcji handlowo-usługowych i kulturalnych centrum Nowej Huty (zjawisko dotyczy również innych subcentrów Krakowa, co jest przedmiotem badań autorów – wyniki badań zostaną opublikowane w kolejnych opracowaniach). Można tutaj dopatrywać się analogii do procesów zaniku części funkcji centralnych małych miast w regionie pod wpływem dużego ośrodka miejskiego, o czym pisano już w latach sześćdziesiątych XX wieku (Berry, 1960).
2. Przemiany demograficzno-społeczne na terenie Nowej Huty – starzenie się społeczeństwa i jego zubożenie powoduje mniejsze zainteresowanie mieszkańców korzystaniem z obiektów i funkcji unikatowych, zwłaszcza luksusowych i kulturalnych.
3. Symptomy globalizacji – lokalizacja sklepów wielkopowierzchniowych wokół Nowej Huty powoduje przechwytywanie przez te obiekty wielu lokalnych funkcji handlowo-usługowych i rozrywkowych.

Z całą pewnością centrum Nowej Huty wymaga racjonalnych działań związanych z przywróceniem funkcji centralnych temu miejscu, które poprzez swoje walory urbanistyczne, tradycje kulturalne oraz funkcjonalne – handlowe i usługowe, a także rozpoznawalną symbolikę wśród mieszkańców i odwiedzających, stanowi niezaprzeczalne dziedzictwo miasta oraz posiada potencjał rozwojowy.

Literatura References

- Berry, B. (1960). The Impact of Expanding Metropolitan Communities upon the Central Place Hierarchy. *Annals of Associations of American Geographers*, 13, 147–164.
- Bieroń, W. (1957). *Huta im. Lenina i Nowa Huta, przewodnik z planem miasta*. Kraków-Nowa Huta: Huta im. Lenina z inicjatywy Koła Przewodników PTTK.
- Binek, T. (2009). *Służby inwestycyjne Nowej Huty*. Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Słowników w Polsce.
- Brzosko-Sermak, A., Płaziak, M., Węclawowicz, G. (2011) (2016, 10 stycznia). *Market research report from Nowa Huta district in Kraków (Poland)*. Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania Polskiej Akademii Nauk. Pozyskano z http://www.renewtown.eu/tl_files/renewtown/internal/WP3_market%20research%20reports_11.05.2012/LP_ReNewTown_MRR_NowaHuta_Poland.pdf
- Chmielewski, J.M., Węclawowicz, G., Degórska, B., Bartoszczuk, W., Brzosko-Sermak, A. (2013). *Kraków. Wyzwania rozwojowe polityki przestrzennej miasta a studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego na przykładzie Krakowa*. Warszawa: Politechnika Warszawska.

- Dzieszyński, R., Franczyk, J.L. (2006). *Encyklopedia Nowej Huty*, Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Słowaków w Polsce, współpraca: „Głos – Tygodnik Nowohucki”, Nowohuckie Centrum Kultury.
- Górka, Z. (2005). *Nowa Huta – nowa fizjonomia, nowe funkcje i nowa symbolika dzielnicy*. W: Z. Górka, J. Więclaw-Michniewska (red.). *Badania i podróże naukowe krakowskich geografów*, t. II. Kraków: Polskie Towarzystwo Geograficzne, 56–63.
- Kraków w liczbach 2015 (2016). Kraków: Urząd Miasta Krakowa.
- Lokalny program rewitalizacji „starej” Nowej Huty (2008). Kraków: Urząd Miasta Krakowa.
- Maik, W. (1997). *Podstawy geografii miast*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Maliszowa, B. (1974). *Śródmieście. Wybrane zagadnienia planowania*. Warszawa: Arkady.
- Mydel, R. (1991). Rozmiary i dzienny rytm ruchu pieszego w Rynku Głównym miasta Krakowa. *Folia Geographica. Series Geographica-Oeconomica*, 27, 13–29.
- Mydel, R. (1994). *Rozwój urbanistyczny miasta Krakowa po drugiej wojnie światowej*. Kraków: Wydawnictwo i Drukarnia Secesja.
- Nowakowski, M. (1990). *Centrum miasta. Teoria, projekty, realizacje*. Warszawa: Arkady.
- Płaziak, M. (2014). Przemiany funkcji handlowo-usługowych w mieście postsocjalistycznym na przykładzie Nowej Huty. W: E. Kaczmarska, P. Raźniak (red.). *Spółeczno-ekonomiczne i przestrzenne przemiany struktur regionalnych*, t. 1. Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM, 85–98.
- Płaziak, M., Szymańska, A.I. (2014). Rola placów targowych w strukturze przestrzenno-społecznej i ekonomicznej Nowej Huty. W: E. Kaczmarska, P. Raźniak (red.). *Spółeczno-ekonomiczne i przestrzenne przemiany struktur regionalnych*, t. 2. Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM, 89–105.
- Płaziak, M., Szymańska, A.I. (2015). Uwarunkowania działalności przedsiębiorców i rolników na placach targowych na przykładzie Nowej Huty. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 11, 203–217.
- Płaziak, M., Szymańska, A.I. (2016a). Uwarunkowania rozwoju handlu i usług na przykładzie Krakowa – Nowej Huty. W: M. Kosała, M. Urbaniec, A. Żur (red.). *Współczesne dylematy badań nad przedsiębiorczością*. Kraków: Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, 231–246.
- Płaziak, M., Szymańska, A.I. (2016b). Czynniki warunkujące atrakcyjność dokonywania zakupów na placach targowych Krakowa. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 12, 217–232.
- Płaziak, M., Szymańska, A.I. (2016c). Uwarunkowania zachowań konsumentów na placach targowych na przykładzie Nowej Huty. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 255, 186–199.
- Raport końcowy ze spotkań konsultacyjnych dotyczących zmian w przestrzeni Placu Centralnego i Alei Róż (przygotowany na zlecenie Wydziału Strategii i Rozwoju Urzędu Miasta Krakowa) (2009) (2017, 6 stycznia). Pozyskano z http://rewitalizacja.krakow.pl/get_pdf.php?dok_id=7359
- Raźniak, P., Brzosko-Sermak, A. (2014). Zmiany warunków mieszkaniowych w regionie miejskim Krakowa. W: E. Kaczmarska, P. Raźniak (red.). *Spółeczno-ekonomiczne i przestrzenne przemiany struktur regionalnych*, t. 1. Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM.
- Regulski, J. (1982). *Ekonomika miasta*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Salwiński, J., Sibila, L.J. (red.) (2008). *Nowa Huta – przeszłość i wizja. Studium muzeum rozproszonego*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa.
- Wallis, A. (1979). *Informacja i gwar – o miejskim centrum*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Zborowski, A. (2005). *Przemiany struktury społeczno-przestrzennej regionu miejskiego w okresie realnego socjalizmu i transformacji ustrojowej (na przykładzie Krakowa)*. Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Agnieszka Brzosko-Sermak, dr, geograf społeczno-ekonomiczny, socjolog miasta, adiunkt w Zakładzie Przedsiębiorczości i Gospodarki Przestrzennej w Instytucie Geografii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Członek Polskiego Towarzystwa Geograficznego. Praca magisterska (2003) i doktorska (2007) w zakresie geografii społeczno-ekonomicznej zostały obronione w Instytucie Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Praca magisterska otrzymała wyróżnienie w XX Konkursie Prac Magisterskich z zakresu geografii. Europejskie studia w zakresie socjologii miasta, przeprowadzone przez dziewięć uniwersytetów i jednostek badawczych z Europy, zostały zakończone (2007) międzynarodowym tytułem magistra (Master's degree in Comparative Urban Studies). Zainteresowania badawcze ściśle wiążą się z zagadnieniami wpływu położenia miast na: funkcje i ich zmiany, warunki i poziom życia mieszkańców,

uwarunkowania rozwoju, użytkowanie ziemi, zarządzanie i współpracę miast, wielokulturowość. Interesują ją również kwestie związane z rewitalizacją miast, planowaniem przestrzennym i partycypacją społeczną. Szczególne zainteresowania badawcze dotyczą miast nadgranicznych i ich uwarunkowań rozwoju.

Agnieszka Brzosko-Sermak, Ph.D., socio-economic geographer, urban sociologist, researcher and lecturer in the Department of Entrepreneurship and Spatial Management, Institute of Geography, the Pedagogical University of Cracow. A member of the Polish Geographical Society. Her M.Sc. (2003) and Ph.D. (2007) theses (both) in socio-economic geography were defended at the Institute of Geography and Spatial Management at the Jagiellonian University in Cracow. Her M.Sc. received an award in the XX Contest for Master of geography organised by the Polish Geographical Society. She has finished studies in the field of urban sociology organized by nine universities and research institutes from Europe with an international Master's degree (2007) in sociology, geography and political science (Comparative Urban Studies). Her research interests focus on issues of cities, especially: functions, conditions and living standards, conditions of development, land use, management and co-operation of cities, multiculturalism. She is also interested in issues related to urban regeneration, the role of spatial and social participation. Academic research interests include border cities and conditions for their development.

Monika Płaziak, dr, adiunkt w Zakładzie Przedsiębiorczości i Gospodarki Przestrzennej, Instytutu Geografii, Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Członek Polskiego Towarzystwa Geograficznego. Praca magisterska (2000) i doktorska (2005) w zakresie geografii społeczno-ekonomicznej zostały obronione w Instytucie Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zainteresowania badawcze autorki dotyczą zagadnień gospodarki przestrzennej w kontekście czynników lokalizacji przedsiębiorstw, szczególnie czynnika personalnego. Autorka zajmuje się także problematyką poziomu i jakości życia ludności, ze szczególnym uwzględnieniem małych i średnich miast Polski, oraz zagadnieniami przemian funkcjonalnych osiedli mieszkaniowych w miastach Polski.

Monika Płaziak, Ph.D., assistant professor in the Department of Entrepreneurship and Spatial Management, Institute of Geography, the Pedagogical University of Cracow. A member of the Polish Geographical Society. Her M.Sc. (2000) and Ph.D. (2005) theses in socio-economic geography were defended at the Institute of Geography and Spatial Management at the Jagiellonian University in Krakow. Her research interests concern issues of spatial development in the context of factors influencing the location of enterprises, especially – the personal factor. Her research works also refer to the standard and quality of living, with particular reference to small and medium-sized towns in Poland, and issues of functional changes in housing districts in Polish towns.

Adres/address:

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie
Instytut Geografii
Zakład Przedsiębiorczości i Gospodarki Przestrzennej
ul. Podchorążych 2, 30-084 Kraków, Polska
e-mail: mplaziak@up.krakow.pl
e-mail: abrzosko@up.krakow.pl

Piotr Trzepacz, dr, adiunkt w Zakładzie Systemów Informacji Geograficznej, Kartografii i Teledetekcji Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Zainteresowania badawcze dotyczą geografii transportu lotniczego oraz studiów miejskich. Autor prowadzi badania z zakresu geografii futbolu i wykorzystania graffiti jako źródła informacji geograficznej.

Piotr Trzepacz, Ph.D., assistant professor in the Department of GIS, Cartography and Remote Sensing, Institute of Geography and Spatial Management, Jagiellonian University in Cracow. Author's research interests concern issues of the air transport geography and urban studies. Research works refer also to geography of football and the use of graffiti as a source of geographic information.

Adres/address:

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej
Zakład Systemów Informacji Geograficznej, Kartografii i Teledetekcji
ul. Gronostajowa 7, 30-387 Kraków, Polska
e-mail: piotr.trzepacz@uj.edu.pl